

תורה ומדינה הלכה למעשה- הצלת חילוני מעברות

- עד כה עסקנו בדין "לפני עור", בו ראינו שישנו איסור להכשיל אדם בעברה. הגמ' מביאה מקרה נוסף בו הדיון אינו על הכשלת אדם באיסור, אלא על אדם המתכוון לקחת פירות משדה שאינו שלו. ונשאלת השאלה, האם ישנו צורך לסמן את הפירות האסורות באכילה, משום היותם ערלה, רבעי וכדומה, או שכיוון שהאדם מתכוון לגנוב, אין סיבה להגן עליו מפני איסור ערלה ורבעי, כיוון שגם ככה הינו גנב הלוקח פירות לא לו. אכן מובא בגמ' שישנם המהדרין במצוות, המעוניינים להציל את קוטפי הפירות מלעבור איסורים, ופודים את כל הפירות שהינם נטע רבעי, ע"מ שאחרים לא יכשלו מפרותיהם. הראשונים נחלקו באיזה אופן מהדרין אנשים אלו. האם פודים את כל הפירות בכל השנים, ובכך מצילים את כל קוטפי הפירות הן מגזל, והן מאיסור נטע רבעי, וממילא לא אומרים לשיטתם "הלעיטהו לרשע וימות". או שמא רק בשנת שמיטה, שמותר לקטוף מפני שהשדות הפקר, הצנועים החוששים שמא הסימון על העצים שהינם רבעי יטשטש ויאכלו גם ממנו, ע"כ פודים כל הפירות. אך בשאר שנים, גם הם סוברים "הלעיטהו לרשע וימות". סוגיה נוספת העוסקת במקרה דומה, בו אישה המארחת אדם כלשהו, והוא נותן לה קמח משלו. נשאלת השאלה, האם ישנו חשש שמא תחליף לו את הלחם שאופה לו בלחם אחר, באופן ששאר הלחמים שאצלה אסורים, ממילא את הלחם שמקבל ממנה אחר אפיה צריך לעשר מחשש זה. נחלקו התנאים אם צריך לעשר גם את הקמח שנותן לה מסיבה זו. נחלקו הראשונים בהבנת מחלוקת תנאים זו. האם מחלוקת התנאים עוסקת בכוונתה של האישה המחלפת, אם כוונתה לטובת האורח, או לטובתה, אך לכל הדעות, במידה ומתכוונת להחליף לטובתה, אנו אומרים "הלעיטהו לרשע וימות". או שלדעת כולם מתכוונת לטובתה בלבד, ומחלוקתם הינה, האם אנו, למרות כוונתה הרעה, מסייעים לה להינצל מאיסור אכילה של לחם ללא הפרשת תו"מ. או שאיננו חוששים לה מטעם "הלעיטהו לרשע וימות". נראה שמחלוקת זו, הינה הבסיס למחלוקת הנ"ל. הסוברים שישנה דעה החוששת להציל מעברה גם גזלנים, יסבירו שהמהדרין חוששים לדעה זו. אך לדעה החולקת, שלדעתה לכל הדעות אנו אומרים "הלעיטהו לרשע וימות" בגזלנים, אפילו המהדרין אינם חוששים לעוברי העברה. רוב הפוסקים הבינו כשיטה הסוברת שלכל הדעות אומרים "הלעיטהו לרשע וימות", לפיה ואף המהדרין לא חששו להציל עוברי עברה כלל.

- לכאורה דברי הגמ' והראשונים קשים, משום שע"פ דין הערבות שדנו בו בעבר, יש לעשות ככל יכולתנו ע"מ שכל יהודי באשר הוא, לא יעבור עברות. אם הדבר נכון לעניין חובת ההימנעות מלסייע בעדו לעשות עברות, מדוע, אם כן, כאשר ניתן למנוע ממנו לעשות עברות, כבר לא קיים חיוב לעשות זאת מכח הערבות, ואנו אומרים "הלעיטהו לרשע וימות". הרב יצחק אלחנן ספקטור עוסק בסוגיה זו, ואומר שע"פ הגמ' אנו אומרים "הלעיטהו לרשע וימות" רק כאשר לא קיים דין הערבות. הוא מוכיח מדברי הירושלמי, שמאז חורבן בית שני לא קיימת עוד הערבות על מעשיו הנסתרים של כל יהודי, אלא רק על מעשיו הנגלים. כלומר למעשה, ע"פ דברי הירושלמי, חזרנו לזמן טרם כניסתנו לארץ, שהערבות היחידה שהייתה לנו הינה הערבות על המעשים הנגלים. לפיכך נראה שכל דין "הלעיטהו לרשע וימות" אינו עוסק בכל המצבים, אלא רק באופנים בהם עובר העברה עושה אותה בצורה שאינה גלויה, או אז, אין לנו ערבות על מעשיו. ממילא, כיוון שעושה את העברות בצורה נסתרת לא שייכת הערבות. באופן זה חוזרים אנו להבנה הפשוטה, לפיה כל אדם אחראי על מעשיו בלבד. ע"כ רק באופנים מאין אלו, שהעברות מתבצעות בהצנע, הן במקרה של גזלת הפירות מהשדה, והן במארכת המחליפה את הלחמים בינה לבין האורח שלה, אנו אומרים "הלעיטהו לרשע וימות" אך באופנים אחרים, מתוקף הערבות, אנו מחויבים לעשות כל אשר לאל ידנו, ע"מ להניא כל אדם מישראל מעשיית עברות.

- לפי יסוד זה המחדש לנו הרב יצחק אלחנן ספקטור, אנו לומדים כלל חשוב מאוד בעניינים הנוגעים לחקיקת חוקים העוסקים בנושא דת ומדינה. הטוענים להפרדת הדת מהמדינה, טענתם עומדת על יסוד בחירתו החופשית של האדם, לבחור בטוב או ברע. הם אינם מבינים מה מפריע לציבור הדתי, שאנשים אחרים עוברים עברות כחילול שבת, מאכלות אסורות וכדומה. לדעתם תחבורה ציבורית בשבת מיטיבה מאוד עם החילונים, ואין סיבה שתפריע לדתיים. לכאורה ע"פ היסוד של דין הערבות הקיים בעם ישראל, בו למעשה, אין הבדל מהותי בין מצב בו אני עושה עברה, לבין אדם אחר מישראל העושה אותה. ממילא חשוב לחוקק חוקים המחייבים את המרחב הציבורי במדינת ישראל לשמור שבת, כשרות ושאר מצוות. ע"כ אין זה משנה, אם

האוטובוסים יעברו בשכונות הדתיות, או ייסעו מסביב להם, עצם נסיעתם בשבת היא הבעייתית. למרות שאכן לאדם ישנה בחירה חופשית לעשות כהבנתו, ולבחור מטוב ועד רע. מ"מ הערבות הקיימת בעם ישראל מחייבת אותנו, לנסות בדרכי נועם ובדרכים פרלמנטריות, וכמובן שלא באלימות שאינה מסיגה דבר, לגרום גם לשאר עמך בית ישראל לשמור שבת. על אף שלעיתים נתפס הדבר ככפיה וירידה לחייהם של תושביה החילונים של המדינה, כאשר לא מאפשרים להם לעשות כרצונם בשבת ומועדי ישראל. לעומת אותה חקיקה דתית שלעיתים הינה כפייתית במידה מסוימת, ישנה לכאורה תמימות דעים תמוהה במקצת, שאינה עולה בקנה אחד עם הדברים לעיל. תפיסה זו אומרת, שלמרות שיש לשאוף לחקיקה דתית במרחב הציבורי במדינת ישראל, אך בתוך ביתו הפרטי של אדם, אין לרדת לחייו, ולכפותו כיצד לנהוג. ע"פ הדברים הנ"ל אין תמיהה כלל. ההבדל בין הנעשה בפרהסיא לבין הנעשה בצנעא הינו, שבצנעא אין ערבות, ממילא אין כל חובה להניא את האדם, אשר החליט מסיבות אלו ואחרות, שלא לשמור על אורח חיים דתי בתוך ביתו. לעומת זאת במרחב הציבורי, ישנה חובה למנוע ככל יכולתנו מעם ישראל בכללו לעשות עברות הנגלות לעין כל. מפני שבאופן זה נחשב הדבר כאילו האדם, שהינו שומר תורה ומצוות, עשה בעצמו עברות אלו. לכן המאבק על אופייה היהודי של המדינה במרחב הציבורי, אינו עוסק בכפיה של הדתיים את החילונים לעשות כרצונם. אלא התנגדות של ציבור שומרי המצוות לחטאים הנגרמים להם עצמם, ע"י ציבור האנשים שאינם שומרים תורה ומצוות. לעומת זאת מובן, מדוע ישנה יותר סלחנות, ופחות ירידה לחיי החילונים, בנעשה בתוך ד' אמותיהם.

- לכאורה, עדיין נשארת הקושיה בעינה. שהרי אכן את עצמנו הצלנו, ובאופנים שהעברה נעשית בהצנע, אנו נהיה פטורים מעונש, משום שאין ערבות. אולם מה יהיה על אותו יהודי שחוטא, וכי לא מוטל עלינו לדאוג לעולמו הרוחני של אותו יהודי, עד כדי כך, שלפי רוב הראשונים, אפילו המהדרין, העושים לפני משורת הדין, אדם הרוצה לגזול מהם, אומרים עליו "הלעיטהו לרשע וימות". שאלה מעין זו ניתן למצוא בדברי הט"ז, שממאן להסכים עם דברי הרמ"א האומר שיש לנדוד אדם, אע"פ שנראה שכתוצאה מכך יתבולל. נראה לומר, שדין "הלעיטהו לרשע וימות" נאמר כאשר עומדת כנגדו אלטרנטיבה, המחייבת אותנו באם נרצה לבא לקראתו ולעזור לו, להתגמש מבחינה הלכתית, ולגרום לכך שיראה כאילו ההלכה נותנת לו לגיטימציה לעבור עברות. באופן זה אנו מעמידים את טובת היהודי, שאנו מחויבים לדאוג למצבו הרוחני, כנגד טובת הכלל שעשוי להיפגע קשה עקב מה שנראה כנתינת הכשר לעברותיו. ע"פ עקרון זה אומר הרב קוק, שאין לנו להתחשב בעובדה, שכתוצאה מכך שנמנע מלהשיא אדם שנמנע מלעשות ברית מילה, הוא עשוי להינשא לגויה ולהתבולל. מפני שיש בכך העמדת גדר התורה, שלא תהיה כאסקופה הנדרסת בפני כל אדם. באופן זה, לדעתו, גם הט"ז יודה לדברי הרמ"א, ויאמר שאין לנו להתחשב בחשש שמא אותו אדם יתבולל לגמרי, משום שטובת האומה בכללה חשובה יותר מטובתו.

- באופן דומה ניתן להסביר את דברי בעל העקדת יצחק, ולעומתם דברי הרשב"א. בפני העקדת יצחק הובאה דילמה, ישנם אנשים אשר עוברים עברות של ניאוף עם פרוצות יהודיות שאינן נשואות. נשאלה בפניו השאלה, האם ראוי לקהל להחזיק ידי אותן פרוצות, ואף לשלם שכרם, ע"מ שבמידה וימנעו מאותן נשים להישאר בתפקידן המפוקפק, ינאפו אותם אנשים עם פרוצות גויות, או עם נשים נשואות. לדברי בעל עקדת יצחק, במצב זה אומרים "הלעיטהו לרשע וימות". משום שאין לעבור על איסור, אפילו קטן ופעוט המעוגן בהלכה ע"י הפוסקים, ע"מ להציל בעלי עברות מלחטוא. משום שבכך הנזק שיש לכלל ישראל הינו גדול, מהחטא הפרטי שהם עושים, גדול ככל שיהיה. לעומתו הרשב"א נוקט בכיוון שונה. לדעתו, יש להמעיט באיסורים ע"י הוראת איסור קטן יותר, ע"מ שימנעו עוברי העברה מאיסור גדול יותר. נראה שע"פ הדברים הנ"ל אין סתירה בדבריהם. משום שבעל עקדת יצחק אכן אסר מכל וכל לחזק ידי הפרוצות, מפני שמדובר בתקנה מסודרת ע"י בי"ד והפרנסים של אותה העיר. בכך, לכל הדעות, אנו אומרים "הלעיטהו לרשע וימות", משום שההכשר הנראה לעין כל שהתורה נותנת למעשים אלו, אינו שווה בנזק המלך, אלא הרוצה לחטוא יחטא. לעומת זאת, כפי שמובא ברשב"א, ע"פ גמ' מפורשת, אדם אשר ניתן להצילו מחטא חמור, ע"י הטייתו לעשות חטא קל ממנו, יש בכך חסד גדול, וראוי להצילו מאיסור. מפני שאם אנו מצוים על עשיית חסד בעניינים גשמיים, כנתינת צדקה וכדומה, כ"ש שאנו מצוים להציל אדם מחטאים, ובכך לגמול עמו חסד רוחני גדול. כל זאת, כאשר אין בכך משום כרסום ביסודות היהדות, ע"י תקנה הנראית כנתינת הכשר בפרהסיא לחטוא של אדם, ובכך לגרום נזק להעמדת התורה ע"פ כל דקדוקיה בעם ישראל לאורך זמן. ע"כ חלילה מלומר סתם כך "הלעיטהו לרשע וימות", ע"מ להתנקם ביהודי טועה זה או אחר. אפילו במצב בו, מפאת

חטאו הנעשה בצנעא, אנו פטורים מחיוב הערבות, ואם יחטא לא נשא באחריות על כך. מ"מ יש להצילו בכל דרך, אפילו ע"י הנחיה לעשות עברה קטנה יותר.

- נראה שזו הדילמה שהתחבטו בה גדולי ישראל, בפרט בדור האחרון, בו רבו עוברי העברות, ממילא שאלות מורכבות מעין אלו, צצו כפטוריות אחרי הגשם. תמיד ההצלה מהחטא, אפילו ע"י המרתו בחטא קל יותר, עמדה לנגד עיניהם של גדולי ישראל. רבותינו מיאנו בהצלה זו, רק כאשר נראה היה להם שהיתר זה יגרום לפרצה בחומת הדת, ויראה כנתינת הכשר לעוברי עברה. רק באופן זה אמרו הפוסקים "הלעיטוה לרשע וימות". מתוך דילמה זו, מצאנו מחלוקת בין הפוסקים, אם יש לתת הכשר למסעדה בה כל המוצרים כשרים, אך אם יבקש מאן דהו כוס חלב לאחר שאכל בשר, יתנו לו את מבוקשו. עוד נחלקו הפוסקים בדין, אם מותר לסייע לאדם הנוסע בשבת ולומר לו היכן מקום פלוני, ובכך להמעיט בנסיעתו שתהיה, כתוצאה ממידע זה, קצרה יותר, או שמא יש להימנע מכך. כך גם דנו בנושאים רבים מעין אלו.

- עוד מצאנו בדברי הראשונים, עד היכן מגיע החיוב של אדם בישראל להציל את חברו מעשית עברה. לדבריהם, לעיתים, אנו אומרים שראוי לאדם להציל חברו מחטא חמור, ע"י שהוא עצמו יעשה עברה קטנה יותר. לכאורה הדבר תמוה שהרי גם אם ראוי לעשות חסד עם אדם, לא יתכן שחסד רוחני זה, יהיה על חשבון עולמו הרוחני של המעוניין לעזור לו. אלא שע"פ הכלל שהבאנו לעיל הערבות הקיימת בין חלקי עם ישראל, גורמת לכך שבמידה ואדם מישראל עושה עברה זו או אחרת, נחשב הדבר כאילו כל אדם מישראל עשה העברה. מובן אם כן, מדוע עדיף שאדם יעשה עברה קטנה, ע"מ להציל חברו מעברה גדולה יותר. משום שלמעשה עושה זאת ע"מ להציל עצמו מעברה גדולה יותר, מכח דין הערבות. אולם כיוון שסוף סוף, אין לדמות עברה שאדם עושה בעצמו לעברה הנעשית ע"י אחר, וחלקו בעברה יהיה רק מכח הערבות בין חלקי עם ישראל, לכן אמרו רבותינו שאדם יעשה חטא קל ע"מ להציל חברו מחטא חמור רק במצבים חריגים, אך ככלל לא אומרים חטא כדי להציל חברך מחטא חמור יותר.